

Katarzyna Druczak

ZDARZENIA KRYTYCZNE W PROCESIE CAŁOŻYCIOWEJ EDUKACJI CZŁOWIEKA

Ludzie zwykle starają się kierować swoim życiem i działaniami. Mnie interesuje szczególnie ta aktywność człowieka, która związana jest z zamierzeniami edukacyjnymi. Człowiek dorosły sam buduje swoją sytuację edukacyjną. W biografjach ludzkich mają miejsce zdarzenia, które mogą być punktami zwrotnymi w edukacji osób dorosłych.

W swoim artykule wyjdę od rozważań na temat edukacji całościowej, następnie skoncentruję się na zdarzeniach krytycznych spotykanych w biografjach osób dorosłych, a w części kończącej postaram się uargumentować tezę, iż zdarzenia krytyczne są zwrotnymi momentami w edukacji człowieka.

Całościowa edukacja dorosłych

Termin *edukacja dorosłych* jest niejednoznaczny. Jej formalna autonomia i oparta na kryteriach rynkowych organizacja sprawia, że jest to edukacja pluralistyczna i strukturalnie rozmyta. „Oświata dorosłych nie jest zorganizowana w słownikowym sensie tego terminu jako koherentna jakość czy funkcjonująca całość. Jest ona kompleksową mozaiką niepowiązanych ze sobą działań i procesów przenikających prawie wszystkie organizacje w naszym społeczeństwie”¹.

Badacze edukacji dorosłych operują różnymi odmiennymi pojęciami. Edukacja ustawiczna, edukacja ciągła, kształcenie się całościowe, kształcenie dalsze, kształcenie powrotne, edukacja formalna, nieformalna i pozaformalna itp. to tylko niektóre, najczęściej używane terminy². Będę się posługiwała terminem *edukacja dorosłych*, gdyż moim zdaniem w sposób właściwy on określa treści, jakie są istotne dla moich rozważań. Będzie to dla mnie pojęciem znaczącym, aby się dowiedzieć, o zagadnieniach mieszczących się w obszarze tej edukacji na przestrzeni całościowej drogi osób dorosłych i je zrozumieć.

¹ M. Małewski, *Modele pracy edukacyjnej z ludźmi dorosłymi*, „Teraźniejszość, Człowiek, Edukacja” 2000, nr 1, s. 37.

² I d e m, *Edukacja dorosłych w pojęciowym zgleńku*, „Teraźniejszość, Człowiek, Edukacja” 2000, nr 2.

jednostki". W toku życia jednostki można wyróżnić zdarzenia normatywne (zależne od wieku), zdarzenia historyczne (zależne od pokolenia, do którego jednostka należy) i zdarzenia nienormatywne (indywidualne, losowe, ważne i istotne dla danego człowieka). Mnie szczególnie interesują zdarzenia krytyczne, które mogą wpływać na drogę życiową, edukacyjną człowieka dorosłego, a nawet o niej decydować.

Termin *zdarzenie krytyczne* ma sens chronologiczny, gdyż wskazuje na takie wydarzenia lub sytuacje, które stały się punktem zwrotnym bądź przyniosły zmianę w czymś zyciu¹². Ogólnie zdarzenia te rozpadają się na dwa rodzaje:

- zdarzenia, które łatwo przypomnieć sobie nawet po wielu latach, na co wpływają dwa powody: mają ogromny ładunek emocjonalny oraz wciąż są istotne,
- zdarzenia, o których zapominamy z dwóch powodów: albo dlatego, że uznaliśmy je za nieważne, albo dlatego, że są obciążone zbyt potężnymi emocjami, by można było żyć z pamięcią o nich¹³.

Są to zdarzenia emocjonalnie znaczące, wyodrębniające się z toku codziennych zdarzeń, stanowiące wyjątkową i nieporównywalną z innymi sytuację życiową.

Będę stosować termin *zdarzenie krytyczne* w znaczeniu pewnego momentu przełomowego prowadzącego do zauważalnych zmian w życiu jednostki. Jednakże mam jednocześnie na uwadze fakt, że w potocznym rozumieniu termin *zdarzenie krytyczne* kojarzy się z wydarzeniem losowym tragicznym dla człowieka.

W literaturze funkcjonuje zjawisko kryzysu, który według E. H. Eriksona pojawia się przy przejściu, a właściwie przechodzeniu jednostki z jednej fazy rozwojowej ku następnej: „każde przejście do następnej fazy oznacza przesunięcie się jednostki na nowy poziom rozwoju i jest punktem zwrotnym lub inaczej momentem rozstrzygającym, czyli kryzysem”¹⁴. E. H. Erikson traktuje kryzys jako czynnik rozwojowy i twórczy.

Podobnie kryzys traktuje K. Dąbrowski, określając go mianem dezintegracji pozytywnej¹⁵. Aby opuścić poziom rozwojowy niższy i przejść na wyższy, jednostka musi przebyć przez mniejszą lub większą dezorientację struktur i czynności prymitywnych. Dezorganizacja ta prowadzi jednak niejako nieuchronnie do „zorganizowania się” na poziomie wyższym. K. Dąbrowski, podobnie jak E. H. Erikson, dezintegrację traktuje jako zjawisko pozytywne – jest według niego podstawą rozwoju, kształtowania się osobowości, podstawą wyższego poziomu osobowości¹⁶.

Również K. Obuchowski dostrzega pozytywne elementy tragizmu ludzkiego losu. Pisze: „trudno zaprzeczyć temu, że to przede wszystkim potencjał tragiczny biografii

¹² *Ibidem*, s. 13.

¹³ D. Tripp, *Zdarzenia krytyczne w nauczaniu. Kształtowanie profesjonalnego osądu*, Warszawa 1996.

¹⁴ A. Oleszkowicz, *Kryzys młodzieńczy – istota i przebieg*, Wrocław 1995.

¹⁵ K. Dąbrowski, *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa 1979.

¹⁶ *Ibidem*, s. 39.

człowieka czyni jego życie pełniejszym, wartości stają się bardziej zdecydowane, a cele znaczące¹⁷. Tragedia człowieka nie polega na tym, że nie jest on w stanie uniknąć zła, cierpienia, śmierci, ale na tym, że koniecznością jest wyrażenie zgody na nieuchronny i niechciany los. "Poleganie na własnej koncepcji życia czyni człowieka odpowiedzialnym za siebie, pozbawia tej osłony moralnej, jaką zapewnia kultura. W zamian daje nam szansę pokonania jej"¹⁸.

Oczywiście niewiele zdarzeń w naszym życiu ma znaczenie krytyczne w tym sensie, że odmieniają kolejność naszego losu, odkrywają nowe możliwości, każą zmieniać opinie lub zajęcie, zmieniają społeczną, osobistą i materialną sytuację. W momencie, kiedy zachodzą, nie zawsze uświadamiamy sobie ich krytyczne znaczenie. W ogromnej większości zdarzenia krytyczne nie są ani dramatyczne, ani oczywiste. Są raczej bezpośrednim sprawozdaniem z całkiem zwyczajnych przypadków występujących podczas codziennej pracy, a to, że są krytyczne, bierze się stąd, że wskazują na tkwiące u ich źródła tendencje, motywy i struktury¹⁹.

Zdarzenia krytyczne, które odtwarzamy po upływie dłuższego czasu dzięki procesowi introspekcji, służą formowaniu odnoszących się do praktyki szczegółowych elementów naszej osobistej historii. Składają się na tę historię, a jednocześnie pomagają odtworzyć ją.

Aby wskazać zdarzenia drogi życiowej, które byłyby wspólne dla wszystkich ludzi, wielu badaczy podjęło się dzielenia życia ludzkiego na fazy, stadia, etapy itp. Jednym z nich jest D. J. Levinson, który w stadium wczesnej dorosłości wymienia m.in. takie zdarzenia życiowe, jak:

- podjęcie kształcenia,
- podjęcie i wykonywanie pracy zawodowej,
- założenie rodziny,
- prowadzenie gospodarstwa domowego,
- wychowywanie dzieci,
- udział w życiu społecznym,
- zmianę pracy,
- zmianę pozycji zawodowej w pracy,
- zdarzenia losowe,
- zmianę miejsca zamieszkania, środowiska społecznego²⁰.

D.J. Levinson dokonał także na podstawie swoich badań podziału zdarzeń krytycznych na dwie grupy. Pierwsza z nich zawiera takie zdarzenia, które nie są kontrolowane przez jednostkę, np. zmiany organizmu, wypadki losowe, choroby, śmierć, przemiany społeczno-ekonomiczne, w drugiej natomiast znajdują się zdarzenia za-

¹⁷ K. O b u c h o w s k i, *Człowiek intencjonalny*, Warszawa 1993.

¹⁸ *Ibidem*, s. 194.

¹⁹ D. T r i p p, *op. cit.*, s. 44-45.

²⁰ Informacje na temat prac badawczych tegoż autora: Z. Pietrasiński, *Rozwój ludzi dorosłych*, s. 60-61.

leżne od decyzji i działań samej jednostki, np. podjęcie studiów, podjęcie pracy, zawarcie małżeństwa²¹.

Bardziej kompletną listę znaczących zdarzeń w dorosłym życiu człowieka przedstawiła K. P. Cross. Przedstawię je, pomijając opracowane przez autorkę zadania psychiczne i charakterystyczne postawy, gdyż dla moich rozważań są one mniej przydatne. Pełne zestawienie przedstawił M. Malewski²².

Charakterystyka faz życiowych cyklu

Wiek i fazy życia	Znaczące wydarzenia
Opuszczenie domu rodzinnego 18-22	Opuszczenie domu rodzinnego Stwarzanie sobie nowych warunków życia Podjęcie studiów, podjęcie pierwszej pracy Poszukiwanie życiowego partnera
Wejście w świat dorosłych 23-28	Małżeństwo Założenie domu rodzinnego Urodzenie dziecka Podjęcie aktywności społecznej w środowisku lokalnym
Dążenie do stabilizacji 29-34	Pójście dzieci do szkoły Osiągnięcia w karierze zawodowej lub zmiana pracy Możliwość separacji, rozwodu, ponownego małżeństwa Możliwość podjęcia dalszego kształcenia
Tożsamość osobowościowa 37-42	Awans zawodowy Rezygnacja z osoby znaczącej Odpowiedzialność za trzy pokolenia w rodzinie – dorastające dzieci i starzejących się rodziców Dotyczy kobiet: poczucie zawodowej pustki, podjęcie pracy zawodowej, dalsze kształcenie się
Okres przełomu 45-55	Szczyt kariery, stawanie się osobą znaczącą Odejście dzieci, pojawienie się wnuków Nowe hobby i zainteresowania Pojawienie się ograniczeń fizycznych, przekwitanie Aktywne uczestnictwo w życiu społeczności lokalnej
Okres tolerancji 57-64	Możliwa utrata małżonka Pojawienie się problemów zdrowotnych Przygotowanie się do okresu spoczynku
Okres refleksji nad życiem 67 +	Stan spoczynku Pogorszenie się stanu zdrowia Zmiana sytuacji finansowej, nowe warunki życia Śmierć przyjaciela / małżonka Znaczące zmiany w porządku dnia

Źródło: K. P. Cross, *Adults as Learners*, San Francisco 1981, s. 174-175, [za:] M. Malewski, *Andragogika w perspektywie metodologicznej*, Wrocław 1990, s. 40.

²¹ *Ibidem*, s. 61.

²² K. P. Cross, *Adults as Learners*, San Francisco 1981, s. 174-175 [za:] M. Malewski, *Andragogika w perspektywie metodologicznej*, Wrocław 1990, s. 40-41.

O przełomowych wydarzeniach interesująco pisze A. Giddens. Jego zdaniem momenty przełomowe to takie sytuacje, w których jednostki zostają powołane do podjęcia decyzji szczególnie ważnych ze względu na ich ambicje lub ogólnie, decyzji, które zaważą na ich życiu²³. Momenty przełomowe można rozumieć w kategoriach szerszych właściwości mających konsekwencje działań, które jednostka podejmuje na co dzień i w skali swojego życia. Do momentów przełomowych należy decyzja o małżeństwie, ślub, a potem być może decyzja o separacji i faktyczne rozstanie. Inne przykłady to zdawanie egzaminów, decyzja o podjęciu kursu zawodowego lub wybór kierunku studiów, przystąpienie do strajku, zmiana pracy, poznanie wyników badań lekarskich, utrata dużej sumy pieniędzy w grze hazardowej lub wygrana na loterii²⁴.

Przedstawione powyżej zdarzenia życiowe mogą być zdarzeniami krytycznymi, które mogą decydować o zmianach dróg życiowych, edukacyjnych, zawodowych.

W tym miejscu warto się zatrzymać i zwrócić uwagę na fakt, że oddziaływać na nas, mieć wpływ na nasz system wartości i pracę mogą inni ludzie. Inni ludzie mogą oddziaływać na nas nie tylko przez bezpośredni kontakt, ale i pośrednio – przez to, jacy są, jak widzą świat i informują o nim, i przez to, jak ich spostrzegamy.

Analiza zdarzenia krytycznego nie jest przedsięwzięciem jednorazowym, jest raczej procesem, w którym ukazują się coraz to nowe powiązania z obecnym działaniem i tym, jak z dzisiejszej perspektywy postrzegamy siebie i naszą pracę teraz i kiedyś. Odtwarzanie i historyczna analiza zdarzeń krytycznych powinny stanowić punkt wyjścia dla naszych refleksji i zgłębiania spraw, nie zaś ich punkt końcowy.

Obszar moich poszukiwań badawczych to znaczenia, jakie ludzie nadają zdarzeniom krytycznym. Indywidualne znaczenia stanowią osobiste kryterium interpretacji zdarzeń – stanowią wewnętrzny pryzmat, przez jaki zdarzenia są analizowane. Znaczenie to treść całokształtu doświadczeń, synteza treści wszelkich procesów: percepcji, wyobraźni, intuicji, emocji, myślenia, jakie stają się udziałem jednostki²⁵. W indywidualnych znaczeniach zawiera się sposób rozumienia świata i na tej podstawie definiowania własnej osoby i własnej sytuacji w świecie; dzięki nim zarysowuje się indywidualna linia życia. W rezultacie to samo zdarzenie nasycone jest inną treścią, inną, bo indywidualnym, niepowtarzalnym, subiektywnym sensem.

²³ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2002, s. 155.

²⁴ *Ibidem*, s. 156.

²⁵ B. Bartosz, *Doświadczenie macierzyństwa. Analiza narracji autobiograficznych*, Wrocław 2002.

Zdarzenia krytyczne, moim zdaniem, w znaczący sposób wiążą się edukacją człowieka na przestrzeni jego historii życia. Powodują, że człowiek korzysta z różnych treści, jakie stanowią obszary edukacji dorosłych.

Zdarzenia krytyczne jako ważne (zwrotne) momenty edukacji dorosłych

Interesuje mnie to, w jaki sposób biografia człowieka kreuje szanse edukacyjne i możliwości rozwojowe osób dorosłych? Jak człowiek interpretuje, jakie nadaje znaczenia zdarzeniom swojego życia? Jakie to ma znaczenie dla jego aktywności edukacyjnej?

Myślę, że postrzeganie edukacji dorosłych jako procesu całościowego pozwala na badanie zdarzeń krytycznych mogących występować w przebiegu ludzkiego życia. Pojmując ją jako proces możliwy w wielu obszarach, nie tylko jako proces edukacji formalnej, możemy rozważać, zrozumieć, że fazy wydarzeń i fazy przeżyć, jakie podaje Ch. Bühler, to nie są zagadnienia tożsame. Coś się dzieje w życiu wielu osób, ale przeżywanie tych wydarzeń może być całkiem odmienne; zwykle jest różnie interpretowane. Traktowanie edukacji jako procesu, który znosi granice między edukacją i życiem, pozwala się dowiedzieć, jakie zdarzenia krytyczne występują w życiu człowieka, jakie są im przypisywane znaczenia, a przez to – jaką mogą stanowić podstawę do rozważań o aktywności edukacyjnej człowieka dorosłego.

Biograficzny nurt w edukacji dużo uwagi poświęca doświadczeniu. Człowiek staje się osobą nie tylko przez udział w życiu (doświadczenia), ale przede wszystkim przez refleksje nad własnym życiem. Edukacja pojmowana jako proces stawania się sobą musi wspierać dorosłego w tej reinterpretacji życia, własnych doznań, kryzysów, frustracji i sukcesów. Edukacja jest obecna w biografii każdego człowieka.

Czym jest biografia? Jakie jest jej znaczenie dla subiektywnego wymiaru istnienia człowieka?

Biografię traktuje się potocznie jako historię życia określonej osoby w danych warunkach społecznych. Życie w określonym społeczeństwie znaczy przeżyć pewną biografię²⁶. W odniesieniu do biografii N. K. Denzin stwierdza, że przedstawia ona doświadczenia i definicje danej osoby, danej grupy lub danej organizacji w taki sposób, jak owe doświadczenia są interpretowane przez tę osobę, grupę lub organizację. Zwraca on uwagę na założenie, iż ludzkie zachowanie musi być badane i rozumiane z perspektywy osób, których dotyczy²⁷. W literaturze można spotkać także pojęcie hi-

²⁶ M. Piórunek, *Udział dziecka w diagnozowaniu sytuacji biograficznej*, [w:] *Dramaturgia poradnictwa. Materiały VII Ogólnopolskiego Seminarium Naukowego Wrocław 12-13. 06. 1995*, red. A. Kargulowa, Wrocław 1996.

²⁷ *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa-Poznań 1990.

storia życia. Jako pojęcie kluczowe W. Runyana, historia życia jest przez niego rozumiane jako sekwencja wydarzeń i doświadczeń od narodzin aż po śmierć oraz sekwencja „stanów osobowości i napotykaných sytuacji, wywierających wpływ na tę sekwencję i ulegających jej wpływowi”²⁸. *Historia życia* jest pojęciem stosowanym na poziomie opisu życia jednostki. Odpowiada mu szersze pojęcie *przebieg życia*, rozumiane jako przebieg doświadczenia w pojedynczym życiu, w życiu wielu osób, a także we wszystkich życiorysach traktowanych ogólnie²⁹.

Biografia służy poznaniu człowieka, jego doświadczeń, postaw, przeżyć, koncentruje się na jednostce. Pojęcie to oznacza zgeneralizowany, względnie trwały sposób doświadczania przez ludzi własnej egzystencji³⁰. Jej podstawę stanowią zinterpretowane, rozumiane i przeżywane zdarzenia oraz świadomość własnego uczestnictwa w ich „dzianiu się”³¹. Tak rozumiana biografia jest bytem indywidualnym i nieuchronnie subiektywnym, choć przeżywanym według społecznie obowiązujących wzorów. M. Malewski proponuje wyróżnienie czterech typów biografii, w których rozmaicie uwidocznia się aktywność edukacyjna ludzi dorosłych:

Życie jako pasmo sukcesów

Współczesność charakteryzuje dążenie do indywidualności i niczym nieskrępowanej konsumpcji. Człowiek stara się nadać wyższą jakość swojemu życiu poprzez coraz lepszą pozycję zawodową, pomyślność ekonomiczną, władzę, coraz dłuższą listę dóbr konsumpcyjnych. Społeczeństwo konsumpcyjne propaguje życiowy sukces. Centralnym elementem ideologii konsumpcyjnej jest wolność wyboru (wybór dóbr, usług i informacji).

Człowiek, którego biografia jest pasmem sukcesów, moim zdaniem, będzie korzystał z edukacji (głównie formalnej). Uważam, że edukacja będzie dla niego przede wszystkim źródłem wiedzy i kompetencji niezbędnych do radzenia sobie z nowymi zadaniami, zdobywania kolejnych dóbr konsumpcyjnych i odnoszenia wielu sukcesów życiowych. Edukacja formalna będzie stanowić dla człowieka sukcesu środek potwierdzający fakt posiadania kompetencji uprawniających do zajmowania pozycji społecznych. Wreszcie może być także wskaźnikiem faktycznego zajmowania pozycji. Ten typ biografii charakterystyczny jest dla osób, które dokonują wyborów, doświadczenia wolności, przekonują się o jej realności. W tym przypadku pomiędzy struk-

²⁸ W. R u n y a n, *Historie życia a psychobiografia. Badanie teorii i metody*, Warszawa 1992, s. 78.

²⁹ *Na tropach psychologii jako nauki humanistycznej*, red. M. Straś-Romanowska, Warszawa-Wrocław 1995, s. 82.

³⁰ M. M a l e w s k i, *Przymus i wolność w edukacji dorosłych*, „Terazniejszość, Człowiek, Edukacja” 2002, nr 1.

³¹ *Ibidem*, s. 43.

turą „ja” podmiotowego a indywidualnym poczuciem wolności zachodzi zjawisko wzajemnej stymulacji. Sądzę, że człowiek sukcesu napotyka w swoim życiu przede wszystkim zdarzenia krytyczne od niego zależne (ma nad nimi kontrolę). Stymulują one osiągnięcia, przyczyniają się do nadawania wyższej jakości życiu człowieka. Takimi zdarzeniami mogą być np. podjęcie kształcenia, awans zawodowy, zmiana pracy, decyzja o wyborze kierunku kształcenia. Te wydarzenia mogą spowodować, że człowiek będzie szukał ludzi posiadających informacje dotyczące ewentualnych możliwości działania, będzie dążył do kontaktów z osobami, które mogą pomóc profesjonalnie.

Kiedy jednostka korzysta z edukacji formalnej czy, pozaformalnej, chce mieć perspektywę natychmiastowego zastosowania tego, czego się uczy. Rezultaty edukacji mają być w biografii człowieka źródłem wiedzy, kompetencji, środkiem do intensyfikacji życia jako pasma sukcesów.

Życie jako cierpienie

Doświadczenie i przeżywanie życia jako cierpienia może wynikać z różnych przyczyn tkwiących w ludzkiej codzienności (dysharmonia pomiędzy indywidualnym poczuciem tożsamości a społecznym kontekstem ludzkiej egzystencji). Jednostka może odczuwać własną nieadekwatność, może mieć obniżoną samoocenę, doświadczać bezradności, popadać w bierność.

Człowiek, którego biografia jest cierpieniem, moim zdaniem, będzie korzystał przede wszystkim z edukacji nieformalnej. Będzie preferował autoedukację (np. prace psychologiczne, filozoficzne, poradniki). Źródło tego typu decyzji edukacyjnych stanowią zdarzenia krytyczne, nad którymi trudno mieć kontrolę, których raczej nie można przewidzieć. Mogą nimi być: nieuleczalna choroba, trwałe bezrobocie, śmierć bliskiej osoby, niepowodzenie szkolne itd. Wyzwalają one specyficzny sposób budowania „ja” przedmiotowego, znajdującego się w sieci wymagań społecznych. Jednostka dostrzega dostępność pól wolności, ale nie potrafi aranżować kolejnych prób sprostania problemom życiowym. Powtarzalność tego typu sytuacji powoduje, że każdej próbie towarzyszy prognoza niepowodzenia. W tej sytuacji osobami znaczącymi są te z bliskiego otoczenia, mogące szybko poradzić, wesprzeć, towarzyszyć w życiowych zmaganiach z zaistniałymi trudnościami. Sądzę, że wtedy człowiek uczy się przede wszystkim poprzez kontakty z bliskimi osobami, które w sposób nieprofesjonalny potrafią pomagać, radzić.

Człowiek, który swoje poszukiwania edukacyjne lokuje w edukacji nieformalnej, stara się zdobyć wiedzę, umiejętności służące pokonaniu barier, utrudnień, porażeniu sobie z samym sobą w obliczu trudnych sytuacji życiowych. Uważam, iż wtedy wyraźnie zaciera się wspomniana wcześniej granica między życiem a edukacją.

To, czego człowiek się uczy, o czym myśli, mówi, czego doświadcza, jest jego życiem, a sytuacja, w której tkwi, jest zarazem nowym doświadczeniem edukacyjnym. Nigdy wcześniej tego nie było, to się jeszcze w takiej formie aż do teraz nie wydarzyło.

Życie jako walka

Ludzie mogą postrzegać rzeczywistość jako sferę rozlicznych, nakładających się na siebie przymusów, ograniczających ich podmiotowe dążenia (sytuacja społecznego zniewolenia).

Napotkane ograniczenia, brak swobody działania, niemożność realizowania własnych zamierzeń życiowych – będą definiowane jako zniewolenie społeczne. Ta sytuacja będzie odczytywana jako niezawiniona i niesprawiedliwa. Sądzę, iż taki sposób myślenia o rzeczywistości społecznej wyzwalają zdarzenia krytyczne, które są niezależne od człowieka i zapewne wynikają ze sposobu jego funkcjonowania w otoczeniu. Moim zdaniem takimi zdarzeniami mogą być: bezrobocie, utrudnienia w osiągnięciu awansu zawodowego, brak możliwości podjęcia kształcenia ze względów finansowych, ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów prawa. Tego typu wydarzenia mogą wyzwalać w człowieku myślenie o podejmowaniu walki o wyeliminowanie barier i trudności spotykanych w różnych sytuacjach życiowych. W tej walce jednostka może korzystać z edukacji (formalnej, pozaformalnej, nieformalnej), zależnie od tego, jak daleka jest dysharmonia między „ja” podmiotowym a doświadczanym przez osobę przymusem społecznym.

Życie jako obowiązek

Ten typ biografii dotyczy jednostek dobrze zsojalizowanych. Człowiek zna treść ról społecznych, do których pełnienia jest przygotowany, internalizuje ich podstawy, opanowuje umiejętności, zna społeczne oczekiwania. Dotyczy to osób dobrze znających swoje role społeczne, do których są znakomicie przygotowane. Znają oczekiwania społeczne, które są z zewnątrz do nich kierowane. Mamy do czynienia z „ja” przedmiotowym, które funkcjonuje w świecie przymusu społecznego. Myślę, że w tym przypadku mogą występować zarówno zdarzenia krytyczne, nad którymi człowiek ma kontrolę, jak i te zaskakujące, występujące niespodziewanie. Łączyć je może fakt, że wyzwalają tylko działania zgodne z pełnionymi rolami społecznymi. Zdarzeniami krytycznymi, są moim zdaniem: podjęcie dalszego kształcenia, urodzenie dziecka, odpowiedzialność za bliskich, podjęcie pracy. Te wydarzenia wyzwalają w człowieku działania związane z wykonywaniem obowiązków. Jednostka korzysta tylko z takiej edukacji, która jest potrzebna, by dobrze spełniać oczekiwania społeczne. Innej edukacji nie podejmuje, gdyż nie zamierza wprowadzać zmian w swojej biografii. Jej

życie może upływać w służbie społecznej, bez zwracania uwagi na indywidualne wartości czy zamierzenia³².

Zdaję sobie sprawę z faktu, że „czysty” typ biografii może nie istnieć, jednakże chcę zwrócić uwagę na to, iż zdarzenia życia w znaczący sposób tworzą biografię, także edukacyjną. Człowiek interpretując swoje doświadczenia życiowe, nadając im znaczenia, może dojść do wniosku, że pole jego aktywności edukacyjnej może przyczynić się do jego rozwoju osobistego w różnych momentach jego drogi życiowej. Jednocześnie obserwując to, co się wokół dzieje w świecie, tym dalszym i tym bezpośrednio mu znanym, może odkryć, że edukacja pomaga w codziennych zmaganiach z rzeczywistością, z zachodzącymi w niej zdarzeniami. Edukacja może sprawić, że człowiek będzie coraz bardziej skutecznie, świadomie radził sobie z życiowymi wydarzeniami, a w szczególności z życiowymi przeżyciami, tym, co tworzy najbardziej indywidualny wymiar jego życia.

³² Inspirację do rozważań stanowił artykuł: M. M a l e w s k i, *Przymus i wolność...*